

SKOG & MARK

TEMA FJÄLL

2015

OM TILLSTÅNDET I SVENSK LANDMILJÖ

Fjällfåglar – olika mönster på kort och lång sikt

I över tio år har det gått allt sämre för många av fjällens vanligare fåglar, bland annat dalripa, lappsparv och bergfink. Samtidigt ökar andra fågelarter i antal, inte minst sydligare arter som bofink och talgoxe. Av de 21 fågelarter som i Sverige enbart häckar i fjällen har nio haft stabila antal under de senaste dryga 30 åren. Fyra arter har ökat i antal och fyra minskat och för ytterligare fyra arter är trenden för de senaste trettio åren okänd.

Martin Green & Åke Lindström, Lunds universitet

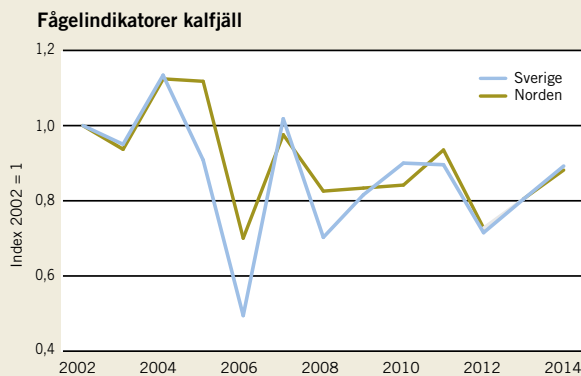
FOTO: ÅKE LINDSTRÖM

FAKTA:

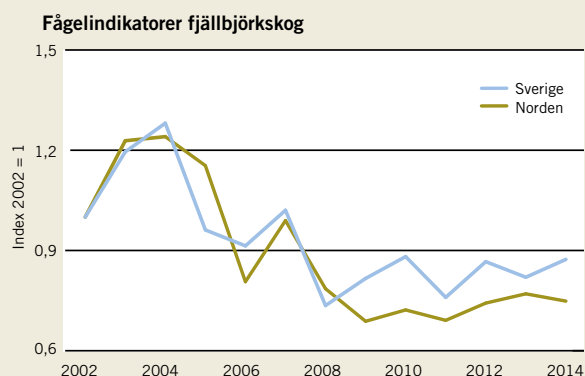
Övervakning av fjällfåglar

Lunds universitet genomför standardiserad miljöövervakning av fjällfågelarter på uppdrag av Naturvårdsverket och landets länsstyrelser. Resultaten från övervakningen ingår även i den rapportering till EU enligt fågeldirektivet som Sverige gjorde till EU-kommissionen vid årsskiftet 2013/2014.

Fjällpiparen (*Charadrius morinellus*) är en av de fågelarter som enbart häckar i fjällen och antalet individer verkar inte ha förändrats nämnvärt de senaste 35 åren.

Indikatorarter: fjällripar, ljungpipare, fjälllabb, ängspiplärka, stenskvätta, lappsparv, snösparv (7 arter)

Indikatorarter: dalripar, blåhake, röststjärt, rödvingetrast, lövsångare, svartvit flugsnappare, bergfink, gråsiska (8 arter)

FIGUR 1. Det har gått dåligt för många typiska fjällfåglar på senare år. De två fågelindikatorerna för det svenska miljö kvalitetsmålet *Storslagen fjällmiljö*, har minskat med 20–30 procent sedan 2002 (blå linje). De ingående arterna listas under figurerna. Artnamnet är i kursiv stil för arter med statistiskt säkerställd minskning i Sverige 2002–2014, övriga arter varken ökar eller minskar. Utvecklingen är densamma i hela Norden (grön linje), dvs. i hela fjällkedjan i Sverige, Norge och Finland.

Not: I graferna vägs respektive indikatorart ihop till ett index med värde 1 basåret 2002.

INOM ARBETET FÖR ATT NÅ det svenska miljö kvalitetsmålet *Storslagen fjällmiljö* används två fågelindikatorer. Indikatorerna ska följa upp utvecklingen för biologisk mångfald, en för arter som är typiska för kalfjäll och fjällhed och en för fåglar typiska i fjällbjörkskog. Båda indikatorerna har haft en negativ trend sedan starten 2002 och sämst har det gått för fjällbjörkskogens fåglar. Här har index minskat med ungefär 30 procent (figur 1).

Miljömålsindikatorerna baseras på de så kallade standardrutterna inom miljöövervakningsprogrammet Svensk Fågeltaxering (SFT), ett system av 716 rutter som täcker Sverige på ett systematiskt och representativt sätt. Data kommer från de 104 rutter som dominerar av fjällbjörkskog eller kalfjäll. Direkt jämförbara övervakningssystem finns i Norge och Finland och våra gemensamma beräkningar för Norden visar likartade trender för hela fjällkedjan, från Sydnorge till nordligaste Finland (figur 1). I de gemensamma beräk-

ningarna ingår samma arter som i de svenska indikatorerna, förutom svartvit flugsnappare som bara används i Sverige.

TRENDER FÖR ANDRA FÅGELARTER I FJÄLLEN

Men det finns förstås fler fågelarter i fjällen. Under åren 2002–2014 går det att följa trender för hela 75 arter på de 104 fjällrutterna. Många av dessa har sin huvudsakliga utbredning utanför fjällen och är alltså inga typiska fjällfåglar. Sammantaget är det fler arter som minskar (22 pro-

cent) än arter som ökar (16 procent). Hela 62 procent av arterna har ingen säker trend utan räknas som ”stabila” under perioden (figur 2).

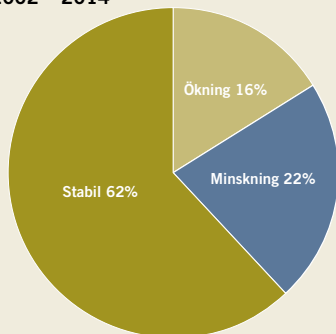
Ser man på utvecklingen för de 21 exklusiva fjällfågelarterna (se tabell 1) har en relativt stor del, både på lång och kort sikt haft stabila bestånd (figur 3). Under den längre perioden (1980–2012, figur 3a) minskade berglärka, rödstrupig piplärka, blåhake och snösparv i antal. Under samma tid ökade fjällgås, alfågel, nordlig kärnsnäppa och myrspov. I fjällgåsens fall är

FJÄLLFÅGELARTER		
Alfågel	Fjällpipare	Ringtrast
Berglärka	Jaktfalk	Rödstrupig piplärka
Blåhake*	Lappsparv*	Skärnsnäppa
Dubbelbeckasin	Mosnäppa	Smalnäbbad simsnäppa
Fjällgås	Myrspov	Snösiska
Fjälllabb	Nordlig kärnsnäppa	Snösparv
Fjällripar	Nordsångare	Vinterhämpling

* Över 100 000 häckande par.

TABELL 1. Arter som i Sverige i princip bara häckar i fjällen, antingen på kalfjället eller i fjällbjörkskogen. Av dessa är det bara blåhake och lappsparv som det finns riktigt många av – över 100 000 par. Resterande arter är mindre vanliga eller rent av sällsynta.

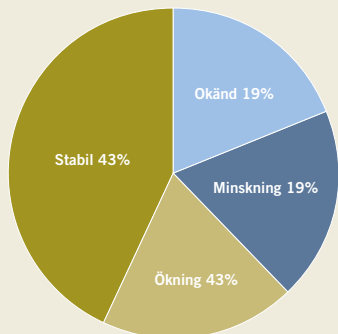
Trender för 75 fågelarter 2002 – 2014

FIGUR 2. Det är något fler fågelarter som minskar än ökar bland de 75 vanligaste arterna i svenska fjällen, 2002–2014.

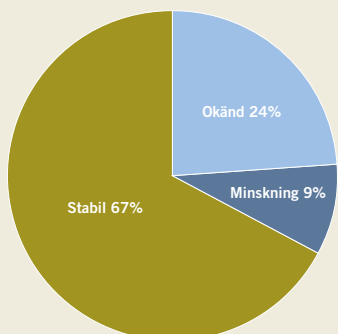
FIGUR 3. Trender för 21 exklusiva fjällfågelarter under två olika perioder; a) 1980–2012 och b) 2001–2012. Diagrammen visar arter som har statistiskt säkerställd ökning eller minskning eller har ökad förekomst. Övriga räknas som stabila. Källa: Inrapporteringen enligt fågeldirektivet till EU-kommissionen, 2013/2014.

a) 1980 – 2012

<ul style="list-style-type: none"> ■ Stabil 43% Dubbelbeckasin Fjälllabb Fjällripa Fjällpipare Jaktfalk Lappspärv Mosnäppa Ringtrast Smalnäbbad simsnäppa 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Okänd 19% Skärnsnäppa Nordsångare Vinterhämppling Snösiska 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ökning 19% Fjällgås Alfågel Nordlig kärnsnäppa Myrspöv
<ul style="list-style-type: none"> ■ Minskning 19% Berglärka Rödstrupig piplärka Blåhake Snösparv 		

b) 2001 – 2012

<ul style="list-style-type: none"> ■ Stabil 67% Alfågel Blåhake Dubbelbeckasin Fjällgås Fjälllabb Fjällpipare Jaktfalk Mosnäppa Myrspöv 	<ul style="list-style-type: none"> Nordlig kärnsnäppa Ringtrast Rödstrupig piplärka Smalnäbbad simsnäppa Snösparv 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Okänd 24% Skärnsnäppa Nordsångare Vinterhämppling Snösiska Berglärka
<ul style="list-style-type: none"> ■ Minskning 9% Fjällripa Lappspärv 		

Not: Statistiskt säkerställda förändringar i ljusgrönt och mötkblått. Mörkgrön sektor visar ingen statistiskt säkerställd trend utan arterna räknas som stabila.

ökningen en direkt följd av utsättningsverksamheten inom Projekt Fjällgås (se fakta). Utan denna insats hade fjällgåsen sannolikt minskat eller till och med försvunnit från den svenska faunan.

Under den kortare tidsperioden (2001–2012, figur 3b) ökar inga arter, men i gengäld har antalet minskande arter krympt till två. Dessa två arter, fjällripa och lappspärv, har i det längre tidsperspektivet haft stabila eller fluktuerande populationer. Fyra arter har blivit klart fåtaligare i det längre perspektivet, men ingen av dem finns med som minskande under perioden 2001–2012. Den långsiktiga minskningen verkar alltså ha upphört. Detta är dock lite av en chimär då en av arterna, berglärkan, istället har blivit så ovanlig att den flyttats över i kategorin ”okänd”, dvs. det är inte klarlagt

vad som hänt berglärkan under senare år eftersom data saknas. År 2014 visar nya data att snösparven fortsätter att minska, något som inte var tydligt 2012.

DYNAMISKA MÖNSTER

Miljöövervakning av fjällfåglar har en lång tradition i Sverige. I Ammarnäs i Västerbottenfjällen har det räknats fåglar sedan 1963. Inventeringarna startade i samband med förslaget om att bygga ut vattenkraft i Vindelälven. Med dessa 52 år långa trender i ryggen går det att sätta in de sentida mönstren i ett historiskt perspektiv. Då syns det att några typiska fjällarter har minskat i antal, till exempel blåhaken, och några har ökat, exempelvis ljungpiparen. Några vanligare arter som ändå tydligt minskat under den senaste dryga tioårsperioden visar i det

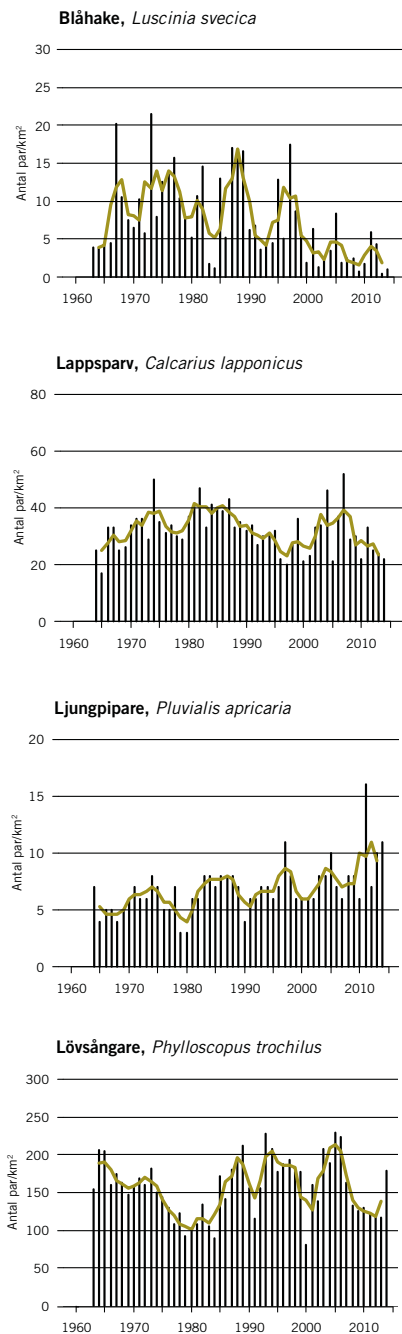
längre perspektivet dynamiska mönster där perioder av ökning och minskningar avlöst varandra. Lövsångaren, den talrikaste arten i fjällbjörkskogen, är ett exempel. Lappspärv, en av de talrikaste tättingarna på fjällheden är ett annat (figur 4).

Sammanfattningsvis har fjällens fåglar klarat sig ganska bra under de senaste femtio åren, med några arter som ökat och några som minskat i antal. Men under de senaste dryga tio åren minskar många arter och en bidragande orsak kan vara klimatförändringarna. Detta finns det all anledning att hålla ögonen på framöver.

Martin Green, Lunds universitet
martin.green@biol.lu.se

Åke Lindström, Lunds universitet
ake.lindstrom@biol.lu.se

Fågelpopulationer, Västerbotten

FIGUR 4. De flesta fågelpopulationer fluktuerar i storlek över kortare och längre perioder. Antalet blåhakar (antal par per km²) i fjällbjörkskog i Ammarnäs, Västerbotten, har minskat sedan 1963. Lövsångaren i fjällbjörkskog och lappsparven på fjällheden har minskat på senare år, men perioder av nedgångar har också avlösts av uppgångar. Ljungpiparen har ökat under samma period. Samtliga data är från LUVRE-projektet i Ammarnäsfjällen, Västerbotten.

FOTO: PROJEKT FJÄLLGÅS

FAKTA: Projekt Fjällgås

Projektet har sedan 1970-talet arbetat för att bevara en livskraftig population av fjällgås i Sverige. Sedan 2011 ingår större delen av verksamheten i det nationella Åtgärdsprogrammet för fjällgås. Där arbetar man bl.a. med att med hjälp av utsättningar av uppfödda fjällgäss förstärka det svenska beståndet. Idag består populationen av 50-60 par, vilka häckar i Norrbottensfjällen och övervintrar i Nederländerna och Tyskland. Projekt Fjällgås drivs idag av Svenska Jägareförbundet och Nordens Ark, och finansieras bl.a. av medel från Åtgärdsprogrammet genom Naturvårdsverket och länsstyrelser.

Naturvårdsverket

Utän insatserna inom Projekt Fjällgås hade arten kanske försvunnit från svenska fjällen.

LÄSTIPS:

Enemar, A., Sjöstrand, B., Andersson, G. & Proschwitz, T. von. 2004. *The 37-year dynamics of a subalpine passerine bird community, with special emphasis on the influence of environmental temperature and Epirrita autumnata cycles*. *Ornis Svecica* 14: 63–106.

Lehikoinen, A., Green, M., Husby, M., Kålås, J. A. & Lindström, Å. 2014. *Common montane birds are declining in northern Europe*. *J. Avian Biol.* 45:3–14.

Svensson, S. & Andersson, T. 2013. *Population trends of birds in alpine habitats at Ammarnäs in southern Swedish Lapland 1972-2011*. *Ornis Svecica* 23:81–107.

www.fageltaxering.lu.se, www.luvre.org